

ISSN 1829-2003

ՎԱՐԶԻԿ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵՄՔՏԱՐԱԳԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԳ ԳԻՄՆԱԴՐԱՍ
RESEARCH ON ARMENIAN ARCHITECTURE

VARDZK
DUTY OF SOUL

N 21

2025

Բաֆֆի Քորթոշյան
ԱՐԱՄՈ ԳՅՈՒՂԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՀՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐԸ

էջ 1

Սաթենիկ Խուրշուդյան
ՎԻՄԱԳՐԵՐՆ «ԱԿՕՍ»-Ի ԷԶԵՐՈՒՄ

էջ 27

Բաֆֆի Քորթոշյան
ԽՆՁՈՐԵՍԱԿԻ ՍԲ. ՀՈՒԹՍԻՄԵ ԵԿԵՂԵՑՈՒ
ԱՎԱՆՊԱՏԱՆ ԲԵՐԾԱՊԱՏԿԵՐՆԵՐՆ ՈՒ ԲԵՐԾԱԳՐԵՐԸ

էջ 35

Աշոտ Գալստյան
ՆՊԱՏ ԼԵՈՒՆ ԳԱԳԱԹԻ ՎԱՆՔԸ

էջ 39

Էմմա Արրահամյան
ՃԱԿՈՒՈՒ

էջ 45

Աշոտ Գալստյան
ՓՐԿՎԱԾ ՄԱՍՈՒՆՔՆԵՐ ՍԱԼՆԱՊԱՏԻ ՍԲ. ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՆՔԻՑ

էջ 61

Էմմա Արրահամյան
ՎԱՆԻ ՏԻՐԱՄԱՅՐ ՍԲ. ԱՍՏՎԱԾԱԾԻՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԶԱՆԳԸ

էջ 63

Բաֆֆի Քորթոշյան
ԵԶՆԱԳՈՍԵՐՑԻ ՄԵԼԻՔ ՄԻՐԶԱՆԱՆԻ
ՆՈՐԱՀԱՅՑ ՏԱՊԱՆԱԲԱՐԸ

էջ 64

N 21

2025

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱԶՄ

EDITORIAL BOARD

ԷՄՄԱ ԱՐՐԱՀԱՄՅԱՆ

EMMA ABRAHAMIAN

ՐԱՅՅԻ ՔՈՐԹՈՇՅԱՆ

RAFFI KORTOSHIAN

ՀԱՍՄԻԿ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

HASMIK HOVHANNISSIAN

ՀԱՄԱԿԱՐԳՉԱՅԻՆ ՉԵՎԱԿՈՐՈՂՆԵՐ

ԱՐՄԵՆ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

ԼԻԱՆԱ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ-ՔՈՐԹՈՇՅԱՆ

Designers

ARMEN GEVORGIAN

LIANA

HOVHANNISSIAN-KORTOSHIAN

ԼՐԱՏՎԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՐՈՒԹՅՈՒՆ ԻՐԱՎԱՆԱՅՆՈՒ
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՂ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

RESEARCH ON ARMENIAN
ARCHITECTURE FOUNDATION
Engaged in informational Activity

ՎԿԱՅԱԿԱՆ N 03U089223

ՏՐՎԱԾ 13.10.2010

Certificate No. 03U089223

Given 13.10.2010

ՀԱՄԱՐԻ ԹՈՂԱՐԿՄԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒ
ՐԱՅՅԻ ՔՈՐԹՈՇՅԱՆ

Responsible for this issue
RAFFI KORTOSHIAN

ԵՐԵՎԱՆ, ՆԻԿՈԼ ԴՈՒՄԱՆ 16/1

Nikol Duman 16/1, Yerevan, RA

raa-am.org

armenianarchitecture.org

artsakhmonuments.org

✉ raayer@sci.am, raatransfer@yahoo.com

Հայկական ճարտարապետություն

Facebook ուսումնասիրող հիմնադրամ RAA Foundation

☎ 010 52 15 25

© ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՂ ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ

© Research on Armenian Architecture Foundation

ՆՊԱՏ ԼԵՌԱՆ ԳԱԳԱԹԻ ՎԱՆՔԸ

Աշոտ Հակոբյան

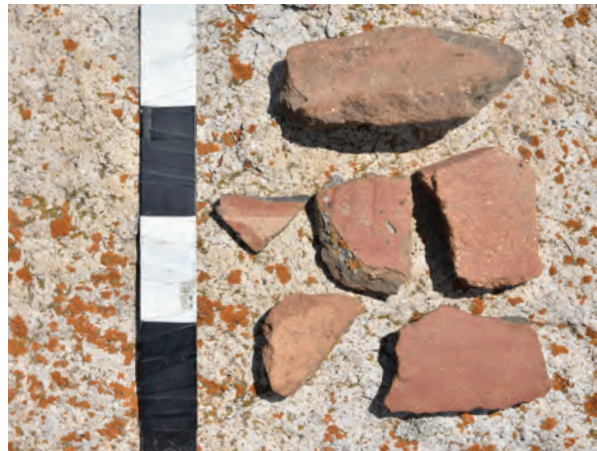

Նպատ լեռը հյուսիսից (լուս.՝ Ս. Գանիեյանի (ՀՃՈՒ), 2025 թ.)

Անհիշելի ժամանակներից Նպատը հայերի համար ամենաարքազան լեռներից է: Նրա ստորոտին՝ Արածանիի ափին են կատարվել նավասարդյան տոնակատարությունները, որի մասին Հայկ Ասատրյանը նշում է. «Հին հայերի Նաասարդ նշանատր ատոր հանդիսավայրն Այրարատ նահանգի Բագրևանդ (Ալաշկերտ) գաւառի Բագաւան կամ Դիցաւան մեհենական ասանն էր: Բագաւանը գտնուում էր Չիրաւ լեռնադաշտում՝ Արածանի գետի անմիջական եզրին և Նպատ կոնաձև լեռան ստորոտում»¹:

Նպատի ստորոտի մոտ գտնվող պատմական Բագավան բնակավայրի անունն իսկ հուշում է, որ այնտեղ եղել են հեթանոսական կուռքեր և մեհյաններ: Հավելենք, որ 2025 թ.՝ մեր այցելության ժամանակ, լեռան գագաթին՝ վանքի տարածքում, միջնադարյան խեցեղենից գատ, հայտնաբերել ենք նաև անտիկ² ժամանակաշրջանի խեցեղեն:

Հայաստանում քրիստոնեությունը որպես պետական կրոն ընդունելու սկզբնական ժամանակաշրջանում Տրդատ Գ Մեծ արքան (287-330 թթ.) և Սուրբ Գրիգոր Լուսավորչը հանդիպում են Նպատ լեռան ստորոտում: Այդ մասին Ագաթանգեղոսը գրում է. «Լսեց ապա և մեծ թագավոր Տրդատը, որ

Խեցեղեն Նպատ լեռան գագաթին՝ վանքի տարածքում (լուս.՝ Բ. Քոբջյանի (ՀՃՈՒ), 2025 թ.)

Գրիգորը եկել հասել է մեր Հայոց երկիրը: Առավ իր գորքը, Աշխեն տիկնոջը և իր քույր Խոսրովիդուխտին ու չվեց Այրարատյան գավառից, Վաղարշապատ քաղաքից՝ Գրիգորին ընդառաջ: Եկավ հասավ Բագավան գյուղաքաղաքը, որը պարթևներն կոչվում է Դիցավան...»³: Նրանց հանդիպումից որոշ ժամանակ անց Գրիգոր Լուսավորչին Արածանի գետում մկրտում է Տրդատ Մեծին, արքունիքին և բանակին. «...երբ լրացավ պաս կատարելու տրված

1 **Հ. Ա.**, Հայոց Նաասարդականը, «Տարոնի արծի», 1938, № 3-4, յունիս-յուլիս, էջ 26: Նաև՝ **Ասատրյան Հ.**, Հատընտիր, Երևան, 2004, էջ 78:

2 Խեցեղենի քվադրումը՝ պրոֆ. դոկ. Համլետ Պետրոսյանի:

3 **Ագաթանգեղոս**, Հայոց Պատմություն, Երևան, 1981, էջ 457:

Նպատ լեռան հյուսիսային ստորոտով հոսող Արածանի գետը, որտեղ Լուսավորիչը մկրտեց Տրդատ Մեծին (լուս.՝ Մ. Դանիելյանի, 2025 թ.)

Ժամկետը, երանելի Գրիգորը առավ աշխարհաբանակ գորքը և իրեն՝ թագավորին, նրա տիկին Աշխենին, մեծ օրհորդ Խոսրովիդուխտին, ամենայն մեծամեծներին և բանակի բոլոր մարդկանց, առավոտյան այգը լուսանալուն պես, Եփրատ գետի ափը տարավ և այնտեղ մկրտեց...»⁴: Սկրտությունից հետո լեռան հյուսիսային լանջին Լուսավորիչը կառուցում է եկեղեցի, որտեղ էլ ամփոփում է Հովհաննես Սկրտչի մատուցները. «Այնտեղ հիմքեր դրեց, եկեղեցի շինեց ու սրբերի ոսկորների նշխարները, որ ունեք, տեղավորեց տերունական տանը»⁵:

Է դարում լուսավորչաշեն եկեղեցու տեղում Հեռակ կայսեր (մոտ 575–641) պատվերով կառուցվում է Մեծ Հայքի ամենամեծ եկեղեցիներից մեկը, որն ուներ գմբեթավոր բազիլիկ հորինվածք: Հետագայում այն պարսպապատվում է և դառնում Բագրևանդ գավառի առաջնորդանիստ վանքը՝ Սբ. Հովհաննես անվամբ:

Նպատ լեռը հիշվում է նաև Պապ թագավորի (353-374 թթ.) օրոք՝ հայ-բյուզանդական միացյալ բանակի և պարսից զորքի միջև նրա հյուսիսային կողմում՝ Չիրավի դաշտում տեղի ունեցած ճակատամարտի առնչությամբ: Մովսես Խորենացին ճակատամարտի սկիզբն այս ձևով է նկարագրում. «Իսկ երբ արևը ծագեց մեր զորքերի դեմ ու դեմ, պղնձապատ վահանների ցոլքը լեռների վրա էր փայլատակում, ինչպես մեծ ամպից...»⁶: Այստեղ՝

դաշտավայրում, հայկական զորքի դիրքի նկարագրությունը համապատասխանում է Նպատ լեռան հյուսիսային կողմում տարածվող դաշտավայրի հետ, որտեղ հայկական բանակը դիրքավորվել էր Արածանիի աջակողմյան վտակի աջ ափին: Այդ տեղանքում դիրքավորված հայոց զորքի առջևում արևելքն է: Պապ թագավորը և Ներսես Մեծը (մոտ 329–373 թթ.) ճակատամարտին հետևում էին Նպատ լեռան գագաթից, որտեղից երևում էր ամբողջ դաշտավայրն իր շրջակայքով: Այդ մասին պատմահայրը նշում է. «Երբ մեծն Ներսես այս բոլորը տեսավ, բարձրացավ Նպատ լեռան գլուխը և ձեռները դեպի երկինք բարձրացրեց և առանց իջեցնելու աղոթք էր անում, նախամարգարե Մովսեսի նման, մինչև երկրորդ Ամադեկը պարտություն կրեց»⁷:

Փավստոս Բուզանդը Չիրավի ճակատամարտին (371 թ.) նախապատրաստվելու մասին գրում է. «Այն ժամանակ հայոց Պապ թագավորն էլ հրամայում է զորածողով անել Բագավանում: Հունաց զորքն էլ, որ գտնվում էր Եռանդում ու Բախիշում, եկավ, միասին հավաքվեցին Պապ թագավորի մոտ, իրենց բանակի շուրջը փոս կտրեցին Նպատ լեռան մոտ, Եփրատ գետից ոչ հեռու. կազմակերպվեցին, պատրաստվեցին ճակատամարտի»⁸: Այնուհետև

4 Նշվ. աշխ., էջ 465:

5 Նշվ. աշխ., էջ 463:

6 Մովսես Խորենացի, Հայոց Պատմություն, Երևան, 1981, էջ 275:

7 Նույն տեղում: Գրեթե նույնությամբ կրկնվում է նաև Բուզանդի մոտ. «Իսկ Պապ թագավորն ու Ներսես եպիսկոպոսապետը կանգնած մնացին Նպատ լեռան վրա, և սուրբ Ներսեսը իր մշտատարած ձեռքերը երկինք բարձրացնելով խնդրում էր տիրոջից...» (Փավստոս Բուզանդ, Պատմություն հայոց, Երևան, 1968, էջ 236):

8 Փավստոս Բուզանդ, էջ 235:

Բագրևանդի Սբ. Հովհաննես վանքը հարավ-արևմուտքից (լուս.՝ անհայտ հեղինակի, 1900-ական թթ.)

շարունակում է. «Դու, արքա՛, արա, ինչ որ ասում ենք քեզ. ա՛ռ Ներսես եպիսկոպոսապետին, զնա՛ Նպատ լեռը, մի ամուր անվտանգ տեղ նստի՛ր, և թող Ներսես եպիսկոպոսապետը աղոթք անի և խնդրի աստծուց, որ մեզ հաղթություն տա: Այնտեղից բարձրից կնայես և կտեսնես մեր ջանքերն ու աշխատանքը պատերազմի ընթացքում, ամեն մեկի քաջությունն ու երկչոտությունը, որ քո առաջ կկատարվեն: Պապ թագավորը համաձայնվեց այս խոսքերին, իր հետ վերցրեց Ներսես քահանայապետին և ելավ նստեց Նպատ լեռան վրա...»⁹: Ճակատամարտի ավարտի մասին էլ նշում է. «Այսպես, լեռան վրա կանգնած, այս և սրանց նման և էլ ավելի բաներ խոսեց (Ներսեսը), մինչ թագավորի հետ կանգնած էր լեռան վրա, բազմաթիվ ու տեսակ-տեսակ աղոթքներ էր անում մինչև երեկո՝ արեգակի մայր մտնելը, մինչև կռիվը վերջացավ»¹⁰:

Նպատ լեռը հիշատակում է նաև Դազար Փարպեցին 482 թ. Բագավանում սեպուհ Յազդ Սյունիի նահատակության առնչությամբ. «Անօրեն դատավորները սուրբ Յազդից լսեցին այս խոսքերը և հրամայեցին երանելու գլուխը կտրել առաքելանման նահատակ սուրբ Գրիգորի մատուռին մոտիկ մի վայրում, Բագավան կոչված գյուղում, որ Բագրևանդ նահանգում է, Նպատ կոչված լեռան լանջին, սուրբ մատուռի տեղից երկու քարընկեց հեռու: Սյունյաց սուրբ սեպուհ Յազդը նահատակության իր վախճանը գտավ Հոռի ամսվա տասնվեցին, և

նրա նշխարներն ամփոփելով, դրին այնտեղ՝ սուրբ Գրիգորի մատուռի մեջ»¹¹:

Խորենացու, Բուզանդի և Փարպեցու նկարագրություններում չի նշվում Նպատի գագաթին գրունդովող որևէ սրբավայրի՝ եկեղեցու կամ վանքի գոյության մասին: Հավանաբար այստեղ եկեղեցի կառուցվել է հետագայում՝ ի հիշատակ Ձիրավի ճակատամարտի ընթացքում հայոց բանակի հաղթանակի համար Ներսես Մեծի մեկօրյա ճգնության և աղոթքի:

Հետագա դարերում պատմիչների մոտ այլևս Նպատ լեռը չի հիշատակվում, իսկ վանքի մասին առաջին հիշատակությունները գտնում ենք միայն ԺԹ-ի դարերի տեղագիր հեղինակների մոտ:

Տեղանունների բառարանում Նպատ լեռան գագաթի սրբավայրն այսպես է նկարագրված. «Լեռան գագաթին գտնվում են **երկու մատուռներ**, իսկ ստորոտում՝ Ս. Լուսավորիչ վանքի ավերակները»¹²: Այսպիսով՝ լեռան գագաթին հիշատակվում են միայն **երկու մատուռները**, իսկ լեռան ստորոտի Սբ. Հովհաննես մեծ վանքը կոչվում է Սբ. Լուսավորիչ:

Սարգիս Հայկունին Բագրևանդի Սբ. Հովհաննես վանքի և Նպատ լեռան գագաթի սրբավայրի մասին գրում է. «Այս հռչակատուր վանքի դիրքն հոյակապ շինուածքը որմերու վերայ եղած արձանագրութիւնք, շրջակայ արեւակներն, հետաքրքրական հին արձանագրութիւններն, Բագուանայ վայ-

9 Նշվ. աշխ., էջ 236:

10 Նշվ. աշխ., էջ 240:

11 Դազար Փարպեցի, Հայոց պատմություն, Երևան, 1982, էջ 343:

12 Հակոբյան Թ., Մելիք-Բախշյան Ս., Բարսեղյան Հ., Հայաստանի և հարակից շրջանների տեղանունների բառարան, հ. 4, Երևան, 1998, էջ 34:

Ձիրավի դաշտը Նպատ լեռան գագաթից (ուս.՝ Ս. Դանիելյանի, 2025 թ.)

րի ծանօթութիւն, **Նպատայ գագաթն գտնուած եկեղեցին և Մեծն Ներսիսի աղօթատեղին**, վանքի կալուածոց տարածութիւնը և մի անգամ Պարսից և Օսմանցոց պատերազմին վանքիս մէջ անցած դէպքերն, որք շատ հետաքրքրական են և յատուկ առանձին նկարագրութեան են կարօտ»¹³: Հեղինակը լեռան գագաթին նշում է **մեկ եկեղեցու և Ներսես Մեծի աղօթատեղիի՝** հավանաբար երկրորդ մատուռ-սրբավայրի մասին:

Կարնո նահանգի Բայազետի հայոց առաջնորդարանի 1903 թ. տեղեկագրերից մեկում լեռան գագաթի վանքն առավել մանրակրկիտ է նկարագրվում. «Ս. Յովհաննու անուամբ ծանօթ Ս. Երրորդութիւն վանքէն 20 վայրկեան հեռու դէպի հարաւ Նպատ լեռան գագաթն է **Ս. Յովհաննու վանքը**, որ **Մեծին Ներսէսի ճգնարան** անուամբ ծանօթ է, քարաշէն և կիսաւեր, ունի առանձին ճգնարաններ, քարաշէն գետնադամբարաններ և ստորերկրեայ քարաշէն բնակարաններ, իսկ Ս. Երրորդութեան վանքէն դէպի հիւսիս, Սև լեռան ստորոտը՝ Իւլ-Քիլիսէից 20 վայրկեան հեռու՝ կայ Ամենափրկիչ եկեղեցին՝ կիսաւեր: Սոյն 3 սրբավայրերը միևնոյն գծի վրայ գտնուելուն զիտը Իւլ-Քիլիսէ անուամբ կը յորջորջուին»¹⁴: Հեղինակը Նպատ լեռան գագաթի վանքն անվանում է **Սր. Հովհաննես**, իսկ լանջի մեծ վանքը՝ Սր. Հովհաննես և Սր. Երրորդութիւն:

¹³ **Հայկունի Ս.**, Բագրեվանդ. Ջրաբաշխ գավառ, Էջմիածին, 1894, էջ 277-278:

¹⁴ Եղիշե Չարենցի անվան գրականութեան և արվեստի թանգարան (ԳԱԹ), 53, III, թ. 32 (Վիճակագրական տեղեկութիւն Պայագաթի առաջնորդութեան 1903 թ.): Տե՛ս նաև «Վարձք», 2024, № 20, էջ 5:

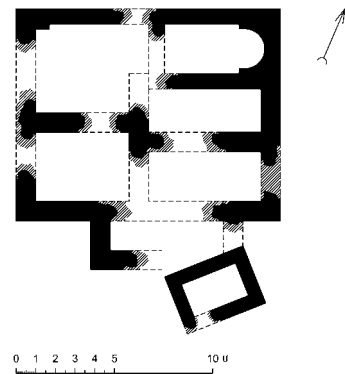
Արմեն Սասունին Նպատի գագաթի սրբավայրի մասին նշում է. «...Նպատ լեռան ստորոտում, Եփրատի ձախ ափին կառուցուած է հոյակապ և պատկառելի Իւլ-Քիլիսէյի (ս. Յովհաննու) վանքը: Նպատ լեռան գագաթում գտնուում է **Յովհաննես Սկրտչի գերեզմանը**, ուխտատեղին Ալաշկերտի ժողովուրդին: Նպատ լեռան ստորոտում Իւլ-Քիլիսէից 50 քայլ հեռու, գտնուում է Բագաւանը...»¹⁵: Հեղինակը Նպատ լեռան գագաթին միայն հիշատակում է ալաշկերտցիների ուխտատեղի Հովհաննես Սկրտչի գերեզմանը:

Տեղագիր հեղինակների նկարագրություններից պարզվում է, որ Նպատ լեռան ստորոտի հոյակապոր Սր. Հովհաննես վանքից¹⁶ բացի՝ լեռան գագաթին գոյություն է ունեցել Սր. Հովհաննես անվամբ ևս մի վանք, որը հայտնի էր նաև Ներսես Մեծի ճգնարան անվամբ: Վանքը բաղկացած էր եկեղեցուց և մատուռ-դամբարանից, ինչպէս նաև օժանդակ այլ շինություններից:

Նպատի գագաթի վանքը, ցավոք, երբևէ չի ուսումնասիրվել: Այն հավանաբար ավերվել է առաջ-

¹⁵ **Արմեն Սասունի**, Իգդիրից-Մուշ, «Աշխատանք», 1916, № 51, 26 հոկտեմբերի, էջ 3-4:

¹⁶ Նշենք, որ Նպատի լանջի Բագրևանդի Սր. Հովհաննես պարսպապատ մեծ վանքը հիմնահատակ ավերվել է 1950 թ., որի քարերով կառուցվել է Ալաշկերտի դաշտավայրի կենտրոնում գտնվող Աղրը քաղաքի Ուլու ջամի անվամբ մզկիթը: Այս մասին Նեջդաթ Այխանը գրում է. «Հայերի կառուցած վանքը 1950 թ. քանդել և քարերը օգտագործել են Աղրլի կենտրոնական մզկիթի կառուցման համար» (**Ayhan N.**, Ağrı kültür ve turizm rehberi, Van, s. 23): 2013 թ. այդ մզկիթը ևս քանդում են և տեղում կառուցում նորը: Այժմ մեզ անհայտ է Բագրևանդի Սր. Հովհաննես վանքի քարերի ճագատագիրը:

Նպատ լեռան քարքարոտ գագաթը վանքի հետ միասին արևմուտքից, արևելքից և վանքի հատակագիծը (լուս.՝ Մ. Գանիեյանի, չափ.՝ հողվածագրի, 2025 թ.)

նորդանիստ վանքի կործանման ժամանակաշրջանում:

2025 թ. ՀՃՈՒ հիմնադրամի մեր արշավախումբը Բագրևանդի վանքատեղին այցելելուց հետո բարձրացավ նաև Նպատ լեռ: Առաջին անգամ փորձեցինք մանրակրկիտ հետազոտել համալիրը, որի քննությունն էլ ներկայացնում ենք ստորև:

Պատմիչների նկարագրության համաձայն՝ երևում էին լեռան հյուսիսային կողմում տարածվող Չիրավի դաշտն ամբողջությամբ և հարակից հարթավայրերը: Ըստ այդմ՝ այդտեղից հնարավոր էր հետևել Չիրավի ճակատամարտի ողջ ընթացքին: Բուզանդի պատմության մեջ Նպատ լեռան մասին բնութագրվող «ամուր անվտանգ տեղ» արտահայտությունը, իրոք, հավաստի է, քանի որ գագաթն ամբողջովին պատված է հարավ-արևմուտք-հյուսիս-արևելք ձգվող ապարների ժայռային շարքերով, որոնք բնական ամրության դեր են կատարել:

Սբ. Հովհաննես կամ Ներսես Մեծի ճգնարան անվամբ վանքը գտնվում է Նպատ լեռան ժայռոտ գագաթի (39.602828, 43.516569) ամենաբարձրադիր հատվածում: Ծովի մակերևույթից ունի 2150 մ բարձրություն:

Վանքը 13,45 x 10,80 մ արտաքին չափերով, հարավ-արևմուտք-հյուսիս-արևելք երկայնական առանցքով, ուղղանկյուն հատակագծով համալիր է, որի եկեղեցին գտնվում է հյուսիսարևելյան անկյունում: Այն 6,70 x 4,10 մ արտաքին չափերով, միանավ բազիլիկ հորինվածքով, արևելյան կիսաշրջան խորանով կառույց է, որին արևմուտքից կից է ավելի մեծ լայնությամբ գավիթը: Եկեղեցուն հարավից կից են ուղղանկյուն հատակագծով, նեղ, ձգված երկու օժանդակ սենյակներ, իսկ գավթին՝ մեկ լայն սենյակ: Համալիրի հարավային պատին կից է եզրագծից դուրս շեշտված նեղ ուղղանկյուն ևս մեկ օժանդակ սենյակ: Վերջինիս հարավարևելյան

Եկեղեցու ավերակներն արևմուտքից, դամբարանն արևմուտքից (լուս.՝ Ս. Գանիելյանի, 2025 թ.), եկեղեցու խորանի ներքին տեսքը դեպի արևելք և խաչքարի բեկոր վանքի տարածքում (լուս.՝ Բ. Քորթոշյանի, 2025 թ.)

անկյանը կից է համալիրի առանցքի համեմատ շեղ առանցքով, ուղղանկյուն հատակագծով, թաղածածկ առանձին շինություն, որը հավանաբար եղել է դամբարան կամ Ներսես Մեծի աղոթատեղ-մատուռը: Դամբարանի մուտքը բացված է հարավային պատի արևմտյան եզրից, իսկ երկրորդ հարկում թերևս եղել է մատուռ:

Մեր այցելության ժամանակ վանական համալիրն արդեն ավերված էր: Պահպանվել են եկեղեցու պատերի ստորին շարքերը, գավթի և օժանդակ մյուս շինությունների առանձին հատվածների մնացորդներ, իսկ դամբարանի պատերը կանգուն են, որոնց վրա հենված թաղի կենտրոնական հատվածն է փլուզված: Ըստ պահպանված մնացորդների՝ վանքի գլխավոր մուտքը բացված է եղել գավթի արևմտյան արտաքին պատի կենտրոնից: Ամբողջ համալիրը՝ եկեղեցով և օժանդակ շինություններով հանդերձ, կառուցված է

տեղական կապտավուն, կիսամշակ քարերով՝ կրաշաղախի միջուկով: Սրբատաշ շարվածքով է իրականացվել միայն եկեղեցու մուտքը, որից բեկորներ են մնացել: Ըստ շարվածքի ձևի՝ կարելի է ենթադրել, որ վանքը կառուցվել է Ժ-ԺԳ դարերում: Բայագետի հայոց առաջնորդարանի 1903 թ. տեղեկագրում հեղինակի նշված «առանձին ճգնարաններ, քարաշեն գետնադամբարաններ և ստորերկրեայ քարաշեն բնակարաններ»-ը, ցավոք, չեն պահպանվել կամ մնացել են ավերակակույտերի տակ:

Տարածքում հնարավոր եղավ տեսնել ընդամենը մեկ խաչքարի բեկոր: Ուշմիջնադարյան խաչքարից պահպանվել էր ստորին հատվածը:

Վանքը գանձախուզության հետևանքով տակնուվրա է արված: Այդ իսկ պատճառով երբեմնի նվիրական սրբավայրը հայտնվել է իսպառ անհետացման եզրին:

ՇՆՈՐՀԼԿԼՈՒԹՅՈՒՆ ԵՆՔ ՀԼՅՏՆՈՒՄ

○ ՆՅՈՒՌԱԿԼ ԼՃԼԿՕՒՒԹՅԱՆ ՀԼՍԱՐ

- «Գալուստ Գյուլբենկյան» հիմնարկությանը
- «Յ. Յովնանյան» ընտանեկան հիմնադրամին
- ՅՃՈՒ հիմնադրամի հոգաբարձուների խորհրդի անդամ Մարգրիտ Յախնազարյանին
- ՅՃՈՒ հիմնադրամի գիտական խորհրդի անդամ Յովան Սիմոնյանին

○ ՏԵԽՆԻԿԼՅՈՎ ԼՂԼՀՈՎԵԼՈՒ ՀԼՍԱՐ

- «Save Armenian Monuments» կազմակերպությանը
- «Յգորացնենք Յայաստանը» բարեգործական կազմակերպությանը
- ՅՃՈՒ հիմնադրամի բարեկամ Վահագն Նազարյանին

○ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐԻ ՀԼՎԱՔԼՅՈՒՒ ՆՎԻՐԵԼՈՒ ՀԼՍԱՐ

- Չավեն Սարգսյանի ընտանիքին
- Յարություն Խաչատրյանին
- Միհրան Ղազարյանին
- Ժան-Կլոդ և Շանթել Յոթելիեներին
- Սամվել Այվազյանին
- Լեռնիկ Յովհաննիսյանին

○ ՀԼԶՎԱԳՅՈՒՏ ԳՐԲԵՐ ՆՎԻՐԵԼՈՒ ՀԼՍԱՐ

- Ժիրայր Քոչարյանին
- Յովան Սիմոնյանին

ՏՐԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ԳՈՒՄԱԿՈՐ
ԳԳ ԿԳՄՍ
ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԱԽԱԳՐՈՍԱՐԱԿՉԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ
ԳՈՒՄԱԿՈՐՆԵՐ
RAA-USA

Գ. ԳՈՒՄԱՅԱՆ
ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԳԻՄՆԱԴՐԱՆ

ԳՆՅԱԿԱՆ
ՃԱՐՏԱՐԱԳԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՈՒՍՈՒՄՆԱԿՈՐ ԳՈՒՄԱԿՐԱՄ
RESEARCH ON ARMENIAN
ARCHITECTURE

ԵՐԵՎԱՆ - YEREVAN
2025

